

сельності цих навчальних закладів на території Подільської єпархії.

Коментуючи інформацію окремих періодичних видань публіцистів щодо зменшення кількості церковнопарафіяльних шкіл на Поділлі та поступову втрату їх значення, священник С. Л-ській висловив сумнів стосовно цього і навів інші свідчення. Так, згідно звітів Подільської єпархії, 1878 р. тут нараховувалося 866 шкіл, в яких навчалися 15439 хлопців і 1256 дівчат православного віросповідання; римо-католиків – 191 особа чоловічої і 20 – жіночої; 46 осіб іудейського віросповідання, всього 16952 осіб. У церковнопарафіяльній школі с. Гермак Летичиського повіту навчалися 2 хлопчики із родин розкольників [4, 813].

Про свої враження від роботи шкіл Подільської єпархії В. Павлович поділився на сторінках часопису. Зокрема він вказував, що питаннями якості освіти в церковноприходських школах цікавилися автори різних публіцистичних статей або так звані *печальники* народу [9, 1003]. Їх відповіді на ці питання були досить суперечливими. Одні стверджували, що церковноприходські школи не приносили користь народу, інші – що вони існують лише на папері, а насправді їх і не існує; треті вважали, що духовенство не сприяє успішній діяльності шкіл, а навпаки, призведе до їх занепаду. Автор статті вказав, що інколи в пресі друкувалися образливі матеріали щодо духовенства, зокрема в одному з них йшлося, що «... духовенство є ворогом народної освіти, прихильником рутини» [9, 1004]. Тому завдання автора – особи, сторонньої від духовенства, особисто переконатися у правдивості таких фактів. За його спостереженням, більшість з шкіл були у гарному стані, дітей навчали кваліфіковані вчителі, а священники старанно опікувалися школами, а від їх авторитету залежало збільшення кількості учнів і покращення рівня освіти їх учнів. Так, завдяки наполегливій діяльності о. Євгенія, за кілька років відсоток освічених у с. Хриновка Могилівського повіту збільшився з 1 до 9. Аналогічною була картина в церковноприходських школах у селах Романівка і Копайгород [9, 1006].

Анонімний автор статті «З церковно-шкільного життя» охарактеризував стан розвитку шкіл на початку ХХ ст. За його словами, кількість шкіл постійно зростала, й на початок 1901 р. у Подільській єпархії налічувалося близько 2 тис. початкових закладів освіти, де навчалися 100 тис. дітей [10, 35]. Він зауважив, що у своєму розвитку церковнопарафіяльні школи зазнали змін, розділившись на два типи: однокласні церковноприходські та школи грамоти. Двокласні школи лише починали утворюватися, їх нараховувалося 9, разом зі Шаргородською псаломщицькою школою. Ці обставини, на думку автора вказували, що у своєму внутрішньому розвитку церковноприходські школи знаходилися на початковому етапі. Дослідник стверджував, що причинами посиленого зростання та розвитку церковнопарафіяльних шкіл в Подільській єпархії було видання Священним Синодом 1884 р. «Правил про церковнопарафіяльні школи», які надавали цьому виду шкіл законного статусу та регламентували їхню діяльність [10, 37].

Отже, питання діяльності церковноприходських шкіл Подільської губ. перебували в центрі уваги членів редакційної колегії та авторів «ПЕВ». Надруковані на їхніх шпальтах матеріали свідчать, що упродовж 1860-х рр. церковнопарафіяльні школи були створені в більшості населених пунктів, а кожен священник намагався організувати школу при своїй парафії. Розуміючи важливість освіти для селян, подільське православне духовенство намагалося безкорисливо виконувати обов'язок щодо ліквідації неписьменності населення, його

виховання на засадах християнської етики. Наприкінці ХІХ ст. спостерігалось певне зменшення кількості цих шкіл і це, за словами священника Л. С-кого, свідчило про те, що школи в своїй діяльності переходили від кількісних до якісних показників.

1. Борисенко В.Й. Курс української історії. З найдавніших часів до ХХ ст. – К., 1998.
2. Яворовський М. Історичний хід розвитку духовної освіти в Росії в зв'язку з розвитком народної освіти // Подольские епархиальные ведомости (далі – ПЕВ). – 1879. – Ч. н. – № 20.
3. Яворовський М. Історичний хід розвитку духовної освіти в Росії в зв'язку з розвитком народної освіти // ПЕВ. – 1879. – Ч. н. – № 22.
4. Л-ській С. Про церковнопарафіяльні школи Подільської єпархії 1878 р. // ПЕВ. – 1879. – Ч. н. – № 21.
5. Про церковнопарафіяльні школи в Подільській єпархії 1867–1870 рр. // ПЕВ. – 1872. – Ч. н. – № 8.
6. Про церковнопарафіяльні школи в Подільській єпархії з 1866 по 1870 рр. // ПЕВ. – 1871. – Ч. н. – № 8.
7. Павлович О. Про початкове викладання грамоти // ПЕВ. – 1867. – Ч. н. – № 12.
8. Про церковнопарафіяльні школи в Подільській єпархії з 1866 по 1870 рр. // ПЕВ. – 1871. – Ч. н. – № 14.
9. Павлович В. Про церковнопарафіяльні школи // ПЕВ. – 1886. – Ч. н. – № 49.
10. З церковно-шкільного життя // ПЕВ. – 1901. – Ч. н. – № 2.

Honchar M.I. Activities of Podolia parish schools in the second half of the XIX – the early XX century (Based on «Podolskye eparhialnye wedomosti»). On the materials of the magazine «Podolskye Eparhialnye Wedomosti» the activity of parish schools in Podolia in the second half of the XIX – the early XX century is analyzed, is defined the information potential of these publications.
Key words: clergy, parish schools, schooling, peasants, Podolsk diocese, «Podolskye Eparhialnye Wedomosti»

І. П. Рудянин

УЧАСТЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА У РОБОТІ ТОВАРИСТВА «СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР» (1899–1914)

Стаття висвітлює участь окремих представників греко-католицького духовенства у становленні та розвитку товариства «Сільський Господар».

Ключові слова: греко-католицька церква, духовенство, кооперація, Східна Галичина, «Сільський Господар»

У 1899 р. на історичній арені з'явилось товариство «Сільський Господар», яке, за порівняно невеликий період свого існування, зуміло зробити вагомий внесок у розвиток народного господарства Східної Галичини. Ідею створення товариства вперше було обговорено на зібранні в будинку греко-католицького священника с. Дуб'я, Бродівського повіту о. Юліяна Дуткевича. Окрім господаря, у ньому взяли участь ще п'ять його колег: о. Т. Дуткевич (с. Цішки), о. Т. Гутковський (с. Ясенів), о. В. Цебровський (с. Кути), о. Г. Купчинський (с. Кадлубиськ) та о. Ю. Дорожинський (с. Висоцьк). Вони вирішили заснувати товариство під назвою «Сільський господар», розробили статут, відповідно до якого основним завданням товариства було «піднесення рільництва, огородництва, садівництва та пасічництва» [1, 17].

Перші загальні збори товариства відбулися 23 березня 1899 р., за присутності 55 осіб. Першим головою було обрано о. Т. Дуткевича, заступником – Д. Максимовича, секретарем – І. Петришина, скарбником – о. О. Левицького, членами управи – о. Ю. Дуткевича, о. В. Цебровського, І. Покутицького та О. Домбровсь-

кого [2, 18]. Товариство мало діяти в судових повітах Олеська і Бродів, а управа товариства розміщувалася в Олеську.

Із березня 1902 р., відповідно до змін, внесених до статуту, товариство змінило статус із місцевої хліборобської організації, та перетворилося на крайову господарську організацію, що поширювала свою діяльність на всю Східну Галичину. В 1903 р. товариство перенесло свій центр до Львова, де були кращі можливості для організаційної, видавничої, правозахисної та інших видів діяльності.

Згідно зі змінами до статуту 1904 р., товариство отримало назву Крайове господарське товариство «Сільський господар» з двоступеневою структурою: центральна управа – філія. За статутом 1909 р. воно перетворилося на триступеневу структуру: центральна установа у Львові – філії у повітових містах – гуртки («кружки») товариства по селах. У формуванні низової мережі товариства також узяли активну участь священики. У цьому контексті варто відзначити о. С. Онишкевича, який, разом з учителем географії Г. Величком, об'їхав майже всю Галичину і зініціювали створення 71 філії у 39 повітах. Однією з великих філій була Рогатинська, яка налічувала 506 членів, об'єднаних у 22 гуртках. До керівництва цією філією входили священики О. Ваньо, С. Городецький, І. Созанський та ін. [3, 122].

Діяльність товариства була багатогранною, адже, згідно з новою редакцією статуту 24 липня 1909 р., воно стало становою селянською організацією з такими завданнями: дбати про піднесення добробуту українського народу шляхом розвитку сільського господарства і домашніх промислів; захищати хліборобські й промислові інтереси населення перед владою та законодавством; засновувати різні споживчі, виробничі, кредитні, рільничо-промислові та інші спілки; поширювати знання про економічні справи, за допомогою мандрівних учителів, через видання часописів, організацію читалень, бібліотек і шкіл; влаштовувати з'їзди, віча, курси, виставки; створювати й підтримувати зразкові господарства, розплідні стаї, дослідні станції; призначати нагороди за найкраще ведення господарства, давати стипендії на економічні студії; бути посередником при купівлі та продажу землі, штучних добрив, реманенту, сільськогосподарської техніки, домашніх тварин; вказувати джерела і способи заробітку, прищеплювати любов до праці, ощадності тощо.

При товаристві було створено ряд фахових секцій: агротехнічну, садівничо-городничу, зоотехнічну, відгодівлі худоби, пасічницьку, рибальську. Греко-католицьке духовенство взяло активну участь у їхній діяльності. Так, секцію пасічництва, створену в 1909 р., очолював о. Тома Дуткевич [4, 174].

Одразу ж після створення, товариство «Сільський господар» розпочало активну діяльність на національно-господарській ниві українського народу. І, що важливо, селяни отримували від нього дієву допомогу. Наприклад, філія «Сільського господаря» в Заліщиках на Тернопільщині допомогла селянам врятуватися від голоду 1911 р. Ця філія була створена з ініціативи о. Й. Раковського. На установчих зборах о. Й. Раковський був обраний її головою. До штату працівників увійшли о. І. Коцик, господарі В. Загарія, М. Молдован та ін. 1911 р. був дуже урожайним, однак, через надмірну кількість атмосферних опадів, селяни не змогли вчасно зібрати та висушити збіжжя.

У кінцевому результаті ситуація загрожувала голодом для них самих і поставало питання, чим годувати худобу, де взяти насінний матеріал? Товариство відразу почало реєстрацію селян, які потребували допо-

моги. Для відгодівлі худоби Заліщицька філія «Сільського господаря» отримала від центральної управи, закуплений нею, фураж і провела його розподіл серед селян. Це відображено в спогадах одного із членів товариства Р. Коцика: «Пригадую добре, як у нашому шпихлірі лежало з півтора вагони грису, що продавали по дуже низькій ціні або давали на кредит членам Кружка Товариства «Сільський Господар». Для пасічників спроваджували денатурований цукор, вільний від акцизної оплати, для відгодівлі бджіл» [2, 527].

Один із гуртків Заліщицької філії «Сільського господаря» був заснований у с. Щитівцях, знову ж таки, завдяки старанням о. Й. Раковського. Його члени вперше використали мінеральні добрива для польових культур. Для популяризації та демонстрації ефективності використання мінеральних добрив, на парохіяльному ґрунті було проведено наочний дослід. Він виявився вдалим і довів свою рентабельність. Р. Коцик у спогадах зазначив, що 100 кг добрива – вартістю 12 корон – на один морг поля, збільшував урожайність пшениці на 150 кг, вартістю в 30 корон. Окрім того, якість зерна була набагато кращою. Перед Першою світовою війною гурток у Щитівцях розвинув ще один напрям господарської діяльності – садівництво [2, 528].

Слід зауважити, що для створення низових ланок товариства «Сільський господар» було вдало використано церковно-адміністративний поділ. Деканати склали організаційну базу для заснування філій, а при парафіях створювалися гуртки. Місцеві священики виявили неабияку обізнаність у господарських справах і, визначаючи спеціалізацію цих гуртків, урахували місцеву специфіку та господарську кон'юнктуру. Так, скажімо, в одних регіонах вони орієнтували місцевих селян на розвиток рільничих галузей, в інших – на тваринництво. Наприклад, на Станіславщині були більш сприятливі природно-кліматичні умови для розвитку м'ясної та м'ясо-молочної галузей тваринництва, тому місцева філія товариства «Сільський господар» зосередила зусилля саме на них. Головою осередку товариства у Станіславові був о. Й. Раковський. Він видав ряд публікацій, у яких зробив акцент на тому, що для отримання високих результатів у тваринництві потрібно здійснювати селективну роботу, тобто, виводити якісно нові породи тварин або привозити їх із-за кордону для адаптації в наших умовах і забезпечувати якісну, науково обґрунтовану відгодівлю. Для цього у с. Камінне Станіславського повіту, привозили молодняк із Швейцарії. Як повідомляв у спогадах інженер І. Остап'як – один із членів товариства – приплід від молодняка був під опікою місцевої філії «Сільського господаря» та розподілявся за господарствами регіону лише за його квівками. Для підвищення фахового рівня працівників, о. Й. Раковський відрядив двох працівників до Вищої сільськогосподарської школи та до садівничо-городничої школи у Відні [5, 459].

Однією з проблем, тісно пов'язаних із розвитком цієї галузі, була проблема вигідного збуту тваринницької продукції. На цьому загострив увагу о. С. Борачок – голова Жидачівської філії на загальних зборах Крайового господарського товариства «Сільський господар» 1–2 лютого 1911 р. У своєму рефераті він зазначив, що, «побіч збіжжевої господарки, найбільше продуктивним жерелом доходу є годівля худоби, звірят домашніх, садівництво, пчільництво; всі відчували, що коби наш народ зміг якимось способом збути тих продуктів увільнившись раз від рук тих легіонів п'явок і павуків, що за півдарма купують ті продукти і коштом мільонів робочого в поті чола люду самі збагачуються, а в заміні хіба дають тим бідним людям слова погорди на ярмар-

ках і т. д., то певно би стало легше і він прийшов би до сили і значіння, яке єму належить ся» [6, 4]. Доповідач запропонував створити мережу товариств збуту худоби, які б змогли звільнити селян від посередників-перепродажників, які за безцінь купують худобу, а потім її перепродують, заробляючи на цьому великі гроші. Основне завдання товариств, на його думку, полягало у тому, щоб сприяти населенню у збуті худоби, за допомогою створення централізованих пунктів прийому. Штатні працівники цих пунктів мали брати на облік худобу, призначену для збуту, надавати допомогу у виготовленні ветеринарного паспорту та супровідних документів, забезпечувати її транспортування [6, 6].

У звітній документації товариства «Сільський господар» зазначено, що 1911 р. такі товариства були створені у с. Махнівці Зборівського повіту, с. Москалівці Косівського повіту, с. Дулібах на Стрийщині та ін. (усього 12). Серед їх засновників та працівників згадуються священники Збудовський, Гинилевич, Шанковський, Захаріяевич та ін. [7, 5]. Загалом для створення товариства, його філій та гуртків духовенство докладало чимало зусиль. Однак воно не претендувало на монополію в його структурах, а намагалося залучити до роботи представників світської інтелігенції – економістів, юристів, інженерів, агрономів і зоотехніків. Поряд зі священниками, значний внесок у роботу «Сільського господаря» зробили Є. Олесницький, М. Твордило, М. Гориглед, А. Гарасевич та ін.

Для поширення фахових знань товариство видавало місячник «Господарська часопись», який був одним із найпопулярніших видань у Східній Галичині, спільно з «Просвітою» публікувало популярні книги, календарі та інші періодичні видання для селян-хліборобів, з корисними практичними порадами фахівців для різних галузей господарства [2, 19].

Крайове господарське товариство «Сільський господар» отримувало значну матеріальну та фінансову підтримку від митрополита А. Шептицького та вищого духовенства. Нижче духовенство, особливо сільські священники, надали йому надзвичайно важливу організаційну підтримку, створивши низові структури при своїх парафіях. Галицькі селяни, відчувши дієву підтримку та допомогу від «Сільського господаря», охоче поповнювали його лави. Так, якщо 1909 р. товариство налічувало п'ять філій і 693 члени, то на кінець 1910 р. – 85 філій і 12500 членів. Напередодні Першої світової війни «Сільський Господар» об'єднував 88 філій і 1324 гуртки, до яких належали 32352 члени [1, 19].

Таким чином, крім політичного та культурного проводу, греко-католицьке духовенство змогло очолити й процес економічного піднесення життя мешканців східногалицького регіону. Створене за активної участі та підтримки греко-католицького духовенства, воно змогло розгорнути свою роботу одразу на кількох напрямках. Важливо зазначити, що духовенство активно долучалося до роботи в усіх напрямках роботи товариства, використовуючи та популяризуючи нові прогресивні методи ведення господарювання. Греко-католицькі священники, крім своїх безпосередніх обов'язків духовних лідерів громади, змогли проявити себе як талановиті агрономи, пасічники, економісти та спеціалісти у галузі тваринництва. Створення товариства «Сільський Господар» ознаменувало початок нового етапу у розвитку народного господарства західноукраїнських земель.

1. *Крайове господарське товариство «Сільський господар» у Львові 1899–1944 / Редкол.: П. Дубрівський та ін. – Нью-Йорк, 1970.*
2. *Коцик Р. Кругок товариства «Сільський Господар» у Щитківцях, повіт Залицічки // *Крайове господарське**

товариство «Сільський Господар»...

3. *Гелей С. Для загального добра. Вплив Української Греко-Католицької Церкви на становлення та розвиток кооперативного руху в Галичині // *Дзвін*. – 2003. – № 4.*
4. *Боровський М. Головна пасічна секція товариства «Сільський Господар» // *Крайове господарське товариство «Сільський Господар»...**
5. *Павлик М. Твори. – К., 1959.*
6. *Борачок С. Організація збуту худоби: тези реф. заг. зборів Красового Товариства господарського «Сільський Господар» (1–2 лют. 1911). – Л., 1911.*
7. *Руські товариства для забезпечення худоби в Галичині: Звіт з акції товариства «Сільський Господар» в справі забезпечення худоби і з розвою та стану самотутніх товариств для забезпечення худоби в 1911 р. / *Опрац. А. Жук. – Львів, 1912.**

Rudianyn I.P. The participation of the greek-catholic clergy in the work of Community «Silskyi Hospodar» (1899–1914). In the article is elucidated the participation of the Greek Catholic clergy in the formation and development of the community «Silskyi Hospodar». **Key words:** Greek-catholic church, co-operation, East Galychnyna, «Silskyi Hospodar»

О. Д. Музика

УКРАЇНІЗАЦІЯ ОСВІТИ В УНР ДОБИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ: ЗДОБУТКИ І ПРОБЛЕМИ

*У статті розкривається політика Української Центральної Ради та Генерального Секретаріату у сфері освіти. Висвітлено здобутки і проблеми українізації освіти у період існування Української Народної Республіки 7 листопада 1917 – 9 січня 1918 рр. **Ключові слова:** Центральна Рада, Генеральний секретаріат, національний фонд, українізація, шкільна освіта*

У процесі державотворення значна роль належить освітній сфері на національному ґрунті. У зв'язку з необхідністю запровадження рідної мови у шкільній та вищій освіті, Центральною Радою проводилася політика українізації. В ході її здійснення з'явився ряд проблем, які довелося вирішувати керівним діячам УНР. Сьогодні ми маємо подібні труднощі щодо розширення використання української мови. Тому вивчення досвіду Центральної Ради щодо українізації має непересічне значення.

Цій проблемі приділяли увагу чимало українських дослідників, зокрема В. Верстюк, Т. Осташко [1], Д. Розовик [2] та ін. Так, перші розкрили участь у національно-визвольній революції видатних представників української інтелігенції, подали біографічні відомості про них. Д. Розовик здійснив глибокий аналіз розвитку культури й освіти за доби Центральної Ради. Однак залишається нез'ясованим, як проходив цей процес у різних регіонах України.

Керівним діячам Центральної Ради і Генерального секретаріату доводилося витратити чимало моральних сил і часу для налагодження тих відносин з Тимчасовим урядом, які забезпечили б свободу дій для всебічної розбудови української автономії. Так, 19 жовтня 1917 р., на VII сесії Центральної Ради І. Стешенко констатував, що «нове міністерство освіти – кадетське – зоставило старий жандармський інститут – інспекторів...; правительство нищить свою інструкцію, коли зноситься прямо з шкільною округою і піддержує округу. А та округа каже, що Секретаріат “частное учреждение”». Генеральний секретар освіти зробив висновок, що, «коли не буде у нас двоєвластя і коли народ створить свій скарб, а це можливо тільки при повній волі України, – тоді й справа освіти піде на кращу дорогу» [3, 1].

Стосовно складного впровадження українізації школи свідчить лист учителя з Брусилова І. Мислінсь-